

HEEM-
NIEUWS

Heemkundekring Bergeijk

de Keersopper

nr 15

In dit nummer:

Het boterfabriekje van Westerhoven	<i>Wil van Ham</i>	p 2
Ontdekte schilderijen in de Hofkerk te Bergeijk	<i>Dick Zweers</i>	p 5
Bergeijk mag trots zijn op zijn wapen - 2	<i>Martien Veekens</i>	p 7
Het Teutenhuis, de oudste woning van Bergeijk-dorp	<i>Wim van Dooremolen</i>	p 15
Doopjurkjes in de Hofkerk	<i>Jaap Bussing</i>	p 17
Over boter maken	<i>Wil van Ham</i>	p 19
Een oud Bergeijks uurwerk	<i>Wim van Dooremolen</i>	p 21

Heemkundekring Bergeijk

Secretariaat: Warande 19

5555 AN Valkenswaard

Tel. 040 – 201 74 68

E-mail: heemkundekringbergeijk@kpnmail.nl

Rabo Bank Bergeijk Rekening nr 10.13.73.627

DE KEERSOPPER

NR 15

dec. 2009

HEEMKUNDEKRING BERGEIJK

Hallo, heemkundevrienden,

Alweer een jaar om. Tja, als je flink bezig bent dan vliegt de tijd snel. En bezig zijn we. In deze Keersopper valt daarover te lezen.

* Over de Doopjurkjestentoonstelling met veel originele jurkjes en bijgeleverde verhalen daarover. Een groot succes, waarvoor de organisatoren Jaap en Nellie veel complimenten kregen.

* Over het Teutenhuis, waar we in de teutenkamer al een school op bezoek kregen om de kinderen wat van de dorphistorie te laten zien en er over te vertellen. Zoals over de teuten, gewone boerenjongens die marskramer werden. Ondernemend, nieuwe dingen aandurvend en dat niet gauw opgeven ook al moesten ze ver reizen. En vooral samenwerkend, want samen ben je sterker.

* We kregen van Piet Aarts een interessante rondleiding door omgeving Veldhoven met Zandoerle en de 'mysterieuze' grafheuvels bij Toterfout.

In de Hofkerk te Bergeijk vindt restauratie van het Priesterkoor plaats, waarbij o.a. het hoogaltaar met de mooie retabels teruggeplaatst gaat worden. Er werd mooi schilderwerk ontdekt, waarover hier in de Keersopper verhaald wordt. Ook in de Hofkerk: Een oud Bergeijks uurwerk, zie pag 21.

Veel leesplezier in deze kersttijd; met daarbij de allerbeste wensen voor het nieuwe jaar.

Wim van Dooremolen,
voorzitter

Redactieleden:

Wil van Ham

e-mail wilvanham@wemail.nl

Wim van Dooremolen

e-mail doorem@planet.nl

Ad Tilborghs

Gerard de Brouwer

Martien Veekens

Het boterfabriekje van Westerhoven

Informatie van meester Panken is soms een beetje cryptisch: *“Donderdag 16 dezer maand werd, na de tweede maal, eene botermijn te Westerhoven begonnen, welke beurteling, wekelijks eenmaal, voor eene maand, in eene anders herberg gehouden wordt.”* Het is maart 1871 als Panken deze aantekening maakt en het is de eerste vermelding van boterhandel in Westerhoven, die we in zijn dagboeken tegenkomen.

De arme zandboertjes van Westerhoven verbouwen van oudsher voornamelijk voor eigen gerief. Het hoofdgerecht is aardappelen en roggebrood en het kost veel moeite om deze gewassen op de

schrale gronden te telen. De paar koetjes zijn vooral belangrijk voor de mestproductie in de potstal. Het beetje boter, dat door de boerin gekarnd wordt, levert zij aan de plaatselijke winkelier. In ruil voor wat ze er maar voor kan krijgen. Maar zoals Panken aangeeft, zien we vanaf de jaren zeventig de eerste pogingen van de boeren om gezamenlijk op te trekken.

De landbouwcrisis van 1878-1895 treft aanvankelijk vooral de grote graanboeren op de kleigrond. De import vanuit de grote graanschuren van Noord-Amerika drukt de prijs van het graan. De zandboertjes zijn blij met het aanbod van goedkoop ‘koren’ (rogge), waarmee het mogelijk is een enkele koe extra aan te houden. Maar vooral ook voor eigen gebruik, als de oogst weer eens een keer tegenvalt.

Tekenend voor deze periode is de oprichting in 1882 van de Noord Brabantse Maatschappij van Landbouw, die binnen 10 jaar 40 afdelingen telt. De activiteiten van deze Maatschappij komen tot uiting bij de inrichting van proefvelden, de voorlichting over het gebruik van kunstmest en de bijdrage aan de oprichting van boterfabrieken.

Oprichting botercoöperatie

Pas vanaf de jaren negentig komt er verbetering. *“In het jaar 1895 werd door bemiddeling van burgemeester Baken een onderlinge machinale boterbereiding opgericht”*, schrijft pastoor Brands¹ in zijn ‘memoriaal’ van de parochie. *“De toetreding was in den beginne niet algemeen, doch gaande weg bleek het gemak en het nut van een dergelijke inrichting en nam het aantal deelnemers ook zoodanig toe dat in 1900 alle landbouwers, vier slechts uitgezonderd, daarbij waren aangesloten.”* Voor de gezamenlijke boterbereiding huurt de coöperatie een huis. Maar al snel ontstaat behoefte aan een echte ‘fabriek’.

De aanbesteding vindt donderdag 1 september 1898 plaats ‘ten kof-fiehuize van den Heer H. Aarts aldaar’, meldt de Meierijsche Courant van 24 september 1898. Het bestek is voorbereid door de ‘bouwkundige’ Th. Van Vroonhoven in Strijp.

Volgens de krant van 3 september 1898 zijn er drie inschrijvers: G. Reijnders uit Bergeijk (f. 2.819,-), P. Gevers uit Westerhoven (f. 2.482,-) en H. Bannen-berg uit Westerhoven (f. 2.450,-). ‘Het werk is aan den minsten inschrijver gegund’.

¹ P. Brands was pastoor in Westerhoven van 21 juni 1893 tot 3 april 1920.

De ‘bouwkundige’ Theodorus Cornelis van Vroonhoven, was geen onbekende in Westerhoven. Hij werd op 14 april 1866 in Strijp geboren en overleed in Eindhoven op 6 april 1935. Hij was gehuwd met Helena Baken. Theo van Vroonhoven trouwt te Westerhoven op 2 mei 1898 met Helena Baken, geboren in Westerhoven 7 juni 1854 en overleden te Eindhoven op 31 mei 1939, dochter van Lourens Baken en Johanna Maria Adriaans.

Enige onenigheid

Er waren natuurlijk boeren die de kat uit de boom keken. *“Bij de oprichting deze nieuwe zoogenaamde boterfabriek bestond er eenige oneenigheid”*, schrijft pastoor Brands in het memoriaal. *“De boeren van het Braambosch en Loven wilden het nog meer dan thans het geval is naar het oosten of wel naar hunne streek. Doch de leden van het bestuur waren daartoe niet te bewegen wijl juist zij het waren die het laatst waren toegetreten en alle risico aan de anderen hadden overgelaten. Of hier bij de plaatsing nog bijoogmerken in het spel waren gelijk sommigen beweerden laten we in het midden.”*

De investering in de fabriek wordt betaald door van elk pond verkochte boter een paar centen in te houden. Diegenen, die later toetreden, betalen een inleg van vijf gulden per koe, later tien gulden. Maar de onderneming is succesvol. In de woorden van pastoor Brand: *“Geen enkele inrichting bestaat er in onze gemeente die meer heeft bijgedragen en nog bijdraagt tot welvaart van den boerenstand vooral voor den kleinen boer die vroeger de boter bijna niet kwijt kon en nu voor zijn melk evenveel ontvangt dan den grootere boeren. Hierbij komt nog het gemak of de mindere werkzaamheden die in sommige huisgezinnen een meid doen uitsparen.”*

Wil van Ham

Ontdekte schilderijen in de Hofkerk te Bergeijk.

In die kerk werden, bij het schoonmaken van de gewelven, bijzondere schilderijen ontdekt. Ze waren in sterk vervuilde staat nog zichtbaar en hun rijkdom, verguldingen en prachtige kleuren hebben ons verast. Het stond meteen vast dat deze resten in een passend kader zouden worden gezet.

Bij de herstellingen van de kerk in de jaren 1970 is niet veel van de oude schilderijen overgebleven. Het kerkinterieur werd voorzien van een ruwe pleisterlaag en ondergedompeld in grijstinten volgens de beginselen van de Bossche school, waarbij sacrale ruimten een sober en waardig aanzien moesten krijgen. We kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat er weinig begrip was voor de stijl van middeleeuwse kerkgebouwen. Ze werden in een strak keurslijf gedrongen. Het vele grijs met de ruw gestuukte wanden absorbeert veel licht. Andere kleuren komen nauwelijks tot hun recht en daarmee wordt de zeggingskracht van de gotiek ernstig verzwakt.

In 1422 toen het priesterkoor in aanbouw was, bloeide de gotiek volop. Het is een stijl die het van licht en schaduw en van omhoog strevende lijnen moet hebben. Bij de huidige restauratie wordt uit respect voor die oudere geschiedenis een 'tijdloze' aankleding en kleurstelling nagestreefd. Daarmee wordt beoogd een traditie van vele eeuwen voort te zetten en recht te doen aan het kerkgebouw en haar geschiedenis. De geschiedenis van het priesterkoor van de 1000-jarige parochiekerk is veelzeggend: tijdens de bouw omstreeks 1422 zijn de bouwers kennelijk van gedachten veranderd en ontstond een stenen gewelf, dat leek op het gewelf wat er nu is. De (spaar)nissen onder de ramen moesten worden dichtgezet. Ze waren bedoeld om materiaal uit te sparen want dat was toen veel kostbaarder dan arbeidsloon ! Zo kwam er plaats voor 'kolonnetten', die voor het oog de gewelven dragen en die niet alleen maar voor de sier bestaan. Ze hebben een symbolische functie. De kolonnetten zijn inmiddels teruggekeerd, zoals trouwe kerkbezoekers wel gezien hebben.

'Misterke' P.N. Panken (1819-1904) leert ons de Bergeijkse geschiedenis kennen. Hij vertelt ons dat in 1855 de muren gingen wijken. Het is nog altijd te zien want de muur aan de kant van het kerkhof staat behoorlijk scheef. Instorting dreigde. Rap werd het mooie middeleeuwse gewelf met zijn fraaie versieringen verwijderd. Er kwam een vlak plafond van stucwerk voor in de plaats. De kerk was toen helemaal wit. Helder, sober maar ongetwijfeld heel waardig was het interieur toen. Bij de restauratie van 1888, onder leiding van architect C.J.H. Franssen, werd de hele kerk royaal beschilderd naar de geest van de neogotiek (de nieuwe gotiek). Oudere parochianen zullen zich dit interieur nog herinneren. De nu blootgelegde schilderingen stammen dus uit ongeveer 1890. Volledig herstel van de kleurenpracht die er toen was is nu onbetaalbaar geworden, maar als dat wel gekund had, was het misschien allemaal wel te 'druk' geworden.

Het nieuwe ontwerp voor de inrichting van het priesterkoor gaat uit van de beginselen die eeuwenlang hebben gegolden voor gotische kerken: een gotische of neogotische kerk is vol van symboliek, een eeuwenoude symboliek die

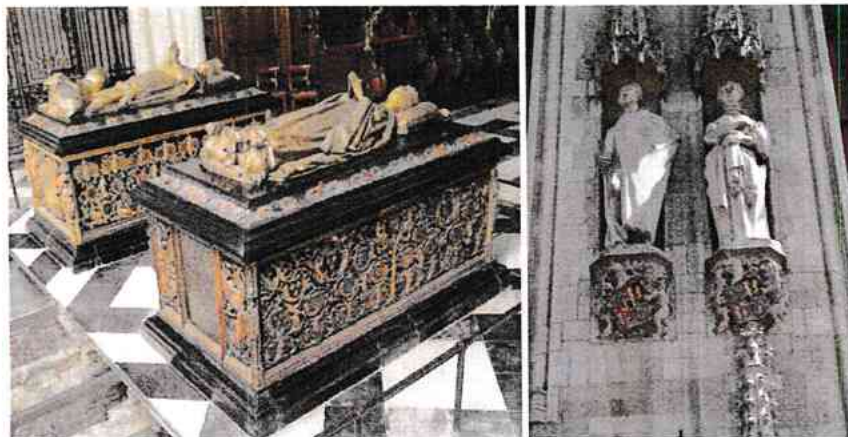
misschien niet meer door iedereen verstaan wordt. In die oude taal van symbolen is het kerkschip waar de gelovige gemeenschap zit een laan. De pijlers zijn de bomen en de takken groeien boven ons hoofd in elkaar. De gemeenschap wordt beschut door het 'lover' boven haar hoofd. Kleuren hebben een symbolische betekenis. Ze moeten als een 'warme jas' om de gemeenschap zijn gedrapeerd. De symbolische 'laan' staat voor Gods volk onderweg en voert naar de 'triumfboog', symbool van de 'hemelpoort', overgang van de aarde naar een hoger bestaan. Daarom hangt hier het triomfkruis met de beelden van Maria en Johannes. Het symbool van de overwinning op de dood, geflankeerd door de belangrijkste getuigen van opstanding en verrijzenis.

Dick Zweers, bouwhistoricus & restauratiebouwkundige, belast met het interieurontwerp.

BERGEIJK MAG TROTS ZIJN OP ZIJN WAPEN - 2

Het wapen van Karel de Stoute

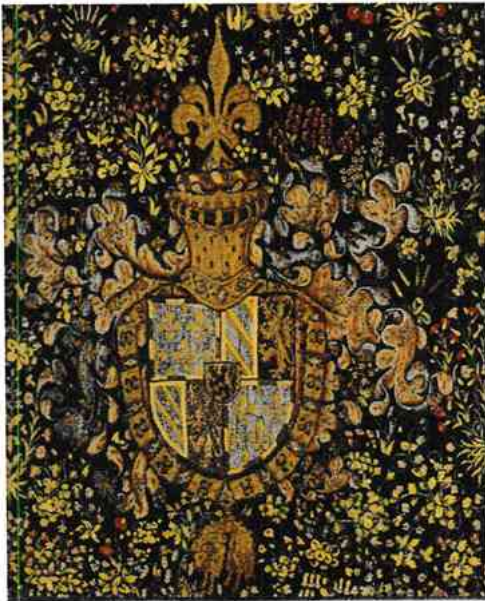
Op 16 juni 2009 bracht ik o.a. een bezoek aan het Groeningemuseum in Brugge waar de tentoonstelling '*Karel de Stoute (1433-1477), Pracht & Praal in Bourgondië*' te bewonderen was. De aanwezigheid van wapens en herinneringen aan Karel de Stoute was alom. Echter niet alleen in genoemd museum, maar ook op diverse andere plaatsen te Brugge, zoals de met wapens rijk versierde tombes van Karel de Stoute en zijn dochter Maria van Bourgondië in de Onthaalkerk Onze-Lieve-Vrouw en hun levensgrote gevelbeelden met wapens aan de muren van het stadhuis aan de markt.

Karels pronkstukken, die na zijn nederlaag in Grandson door de Zwitsers werden buitgemaakt, vormden het hart van de expositie. Het was de eerste keer dat de legendarische '*Burgunderbeute*' het Zwitserse grondgebied na 1476 verliet, om (zoals men in Brugge zei:) 'even naar huis terug te keren'.

De bijbehorende catalogus loonde eveneens de moeite: 384 bladzijden en 440 afbeeldingen in kleur. Op de navolgende pagina's zijn enkele van die afbeeldingen daaruit overgenomen om als illustratie bij het wapen Bergeijk dienst te doen. Immers, zoals gezegd, het huidige wapen van Bergeijk en de eerdere zegels van het schependom Bergeijk zijn rechtsreeks afgeleid van het wapen van de toenmalige hertog van Bourgondië, Karel de Stoute.

Een bijzonder pronkstuk was de *'Tapisserie aux mille fleurs'* (vervaardigd circa 1466 te Brussel), waarvan hieronder een detail. Heraldisch gezien

viel mij met name het helmteken op. Immers hier is de 'fleur de lis' 3-dimensionaal (volgens heraldicus René Vroomen als een soort molentje draaiende op de helm van de ridder) weergegeven, waar op andere momenten de 'Franse lelie' slechts aanzien wordt getoond. Overigens: de uitgave *'Heraldiek'* door Carl-Alexander von Volborth (De Bataafsche Leeuw, A'dam 1985) heeft het 3-dimensionale helmteken op de boekomslag staan. Vooraan in het boek *'Heraldiek, Wapens kennen en herkennen'* door Honoré

Rottier en Marc van de Cruys (Leuven. 2004) treffen wij de verbeelding daarvan eveneens aan (zie de tekening hieronder).

De ontwikkeling van het wapen

Op een tweetal pagina's van dit artikel zijn delen uit de eerder genoemde catalogus (te weten bladzijde 23 en 24) bijeengezet, om de ontwikkeling van het Bourgondische wapen gedurende de 100 jaren voorafgaande aan de wapenverlening door Karel de Stoute aan Bergeijk in 1469 te kunnen verduidelijken. Opgemerkt dient daarbij te worden dat het wapen van Karel de Stoute geheel gelijk is aan dat van zijn vader.

FILIPS DE STOUTE

HERTOG VAN BOURGONDIE (1342–1404)

Bij de dood van zijn schoonvader, de graaf van Vlaanderen, valt diens bezit toe aan Filips de Stoute. Die erft het graafschap Vlaanderen, Artesië, Nevers, het vrijgraafschap Bourgondië en nog een aantal kleine landgoederen.

Filips' wapen verwijst naar het huis Valois en het hertogdom Bourgondië. De leliën binnen een zilver-rood geblokte schildzoom kenmerken Filips als de jongste broer van de kroonprins. De Franse koning en de kroonprins hebben slechts drie gouden leliën in hun wapen. Het wapen met de schuinbalken is van het hertogdom Bourgondië.

JAN ZONDER VREES

HERTOG VAN BOURGONDIE (1371–1419)

In de korte regeerperiode van 1404–1419 zijn er geen noemenswaardige gebiedsuitbreidingen.

Jan neemt het wapen van zijn vader over en voegt er het schild van Vlaanderen aan toe met de zwarte leeuw in een goud veld.

FILIPS DE GOEDE
HERTOG VAN BOURGONDIE (1396–1467)

Tussen 1420 en 1443 verwerft Filips de Goede door aankoop, oorlog en erfenis grote gebieden, vooral in het noorden. Ook in het zuiden kan hij zijn bezit uitbreiden.

Filips verwerft de hertogdommen Brabant en Limburg en voegt hun wapens aan zijn schild toe: de gouden leeuw in het zwart van Brabant en de rode leeuw in het wit van Limburg.

KAREL DE STOUTE
HERTOG VAN BOURGONDIE (1433–1477)

In 1473 slaagt Karel de Stoute erin het hertogdom Gelre te veroveren. De oorlog met Lotharingen blijft lange tijd onbeslist. De nederlaag tegen de Zwitserse Eedgenoten verhindert uiteindelijk dat er een samenhangend territorium ontstaat.

Karel neemt het wapen van zijn vader onveranderd over. Zijn wapenspreuk luidt '*Je lay emprins*' ('Ik heb het ondernomen').

Rondom het Wapen van de Schepenbank Bergeijk

Bergeijk werd in 1469 afgescheiden van de volledig hertogelijke schepenbank van Eersel en ging voortaan, samen met Westerhoven, Riethoven, Borkel en Schaft en Dommelen, deel uitmaken van de schepenbank van Bergeijk. In 1561 werd Dommelen daarvan weer afgesplitst.

Twee gebeurtenissen in 1468 hebben voor de Bourgondische hertog Karel de Stoute een erg grote betekenis gehad.

Allereerst was dat zijn 2^e huwelijk met Margaretha van York, die met zijn dochter Maria van Bourgondië een zeer goede relatie zou opbouwen. Voor Bergeijk waren echter wellicht van veel grotere betekenis de gevolgen van de wraak van Karel op de opstandige stad Luik, waar men heden ten dage nog steeds met afschuw denkt aan de datum 3 november 1468, de dag waarop Luik door zijn vorst wel heel zwaar werd gestraft voor de betoonde ontrouw. Omdat aan Luik o.a. heel veel privileges werden ontnomen, zou het niet vreemd zijn als daar ook enkele aanspraken op Bergeijk toe behoorden. Immers naast de heerlijkheidsrechten van de hertog hadden zowel het Luikse kapittel van St.-Lambertus, de Luikse St.-Jacobsabdij, de Luikse instelling St.-Jan Evangelist als het kapittel van Thorn diverse bezittingen o.a. ook te Bergeijk, waarvoor de bewoners cijnsplichtig waren. Jean Coenen (*o.a. bezig met de historie van Boekel – in opdracht van het toenmalige gemeentebestuur onder burgemeester Driek van de Vondervoort t.b.v. de 700-jarige bestaansviering in 2013 – en trouwe bezoeker van het Brabants Historisch Informatie Centrum*)

Gouden zegelstempel van Karel de Stoute

wijst op het bestaan te Luik van nog nooit ontsloten cijnsboeken uit het begin van de 14^e eeuw waarin o.a. ook meerdere gegevens over Bergeijk zijn beschreven. Verder heeft hij daar gezien dat na de bestraffing van de stad Luik bewoners van Bergeijk aanzienlijke financiële hulp verleenden voor de wederopbouw van die stad (*Burgemeester Van de Vondervoort zou misschien Jean Coenen eens moeten vragen om na 2013 te beginnen met de Bergeijkse geschiedenis c.q. een nieuwe Panken te boek te stellen*).

Feitelijk bestond er in Bergeijk tot 1468 een gedeelde rechtsmacht tussen de prinsbisschop van Luik (opvolger van de graaf van Loon) en de hertog van Brabant. In het op 21 november 2009 gepresenteerde grootsopgezette boekwerk *'Bergeijk in Kaart'* (Stichting Eicha, 2009) vermeldt Daniel Vangheluwe op pagina 21 van de cd-tekst 'Inleiding op het Cijnsboek van Sint Jakob' als *tabel 7*:

“De verdeling van het cijnsbezit in oost en west Bergeyk tussen de Hertog en de andere cijnsheffers afkomstig van Luik”:

Bergeyk	Luik	Hertog
Oost	83%	17%
West	15%	85%

Het wapen van het Prinsbisdom Luik

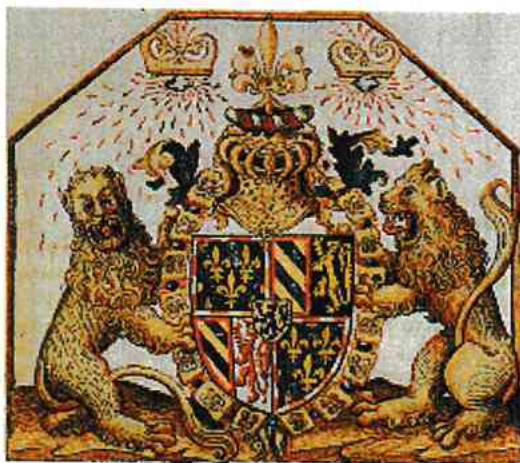
In de Collectie Van de Mortel (BHIC tgnr.574 inv.nr.183) bevindt zich een zegel van de schepenenbank Bergeijk d.d. 1 oktober 1632, hangend aan een akte van overdracht voor schepenen van Bergeijk door Jan van den Bergh aan Gerardt van Broeckhoven, heer van Bergeijk, van enige cijnsen.

Het Vuurslag, een bijzonder symbool

Aan de keerzijde van de zilveren dubbele stuiver uit de 2^e helft van de 15^e eeuw zien we het vuurijzer met daaronder de vonken tussen twee leeuwen. Afgebeeld in kleur staat dat tafereel eveneens op onderstaand wapen met de ketting van de Orde van het Gulden Vlies. (Via www.dbnl.org uit: L'Horloge de Sapience, door Henri de Suso, 1448, Brussel KB Ms. 10981, folio 1)

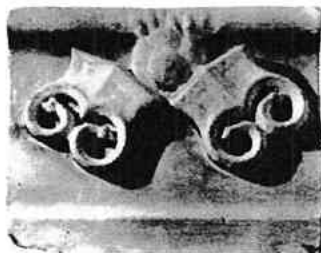
De krachtige beweging van het vuur slaan en het schouwspel van de rondspringende vonken spraken tot de verbeelding van Philips de Goede. In 1430 stichtte hij de Orde van het Gulden Vlies en voerde als lijfspreuk *Ante ferit quam flamma micet* (Hij slaat voordat het vuur kan ontbranden). De ketting waaraan het Gulden Vlies hing, bestond uit schakels, opgebouwd uit vuurijzer- of vuurslagmotieven.

Een vuurslag (tegenwoordig ook wel ketsijzer genoemd) is een ijzeren staafje waarmee, met behulp van een vuursteen en tondel (droge makkelijk brandbare stof) een vuur kon worden gemaakt. De vuurslag wordt in de lengte langs de vuursteen gehaald waarna ijzerdeeltjes vonken doen rondstuiven. Daarna maakte men het vuur met zwavelstokjes of stro.

Het voorwerp lijkt op een gekrulde B (Bourgondië), terwijl het gezet op zijn vlakke zijde de vorm van een kroon bezit. Tot in de 16^e eeuw ziet men het vuurslag in initialen en bouwfragmenten gebruikt en bleef daarmee de naam Bourgondië op velerlei wijze voortbestaan. Bergeijk zou overigens (zoals we inmiddels hebben gezien en nog verder zullen zien) in het bijzonder de herinnering aan de oude Bourgondische hertogen blijven uitdragen.

Hiernaast: Plaat 34 uit de genoemde tentoonstellingscatalogus. Heraldisch borduurwerk, derde kwart 15^e eeuw. (Bern, Historisch Museum, inv.nr. 310A – cat.91). Op een zeer fraaie wijze is hier het Bourgondisch wapen als een vuurslag weergegeven.

Waarom we hier zo uitvoerig op het vuurslag ingingen zal duidelijk worden wanneer we de volgende keer gaan spreken over het eerste officiële wapen van Bergeijk als Nederlandse gemeente.

Martien Veekens

Het Teutenhuis, de oudste woning van Bergeijk/dorp

Rijksmonument 515188

In een oud protocol (1619) der dingbank Bergeik valt te lezen: *"heer Jacob Goossens pastoor te Westerhoven en heer Aerdts Goossens hebben overgedragen en overgegeven Willem Goossens een huis met aangelag aan eenen kerkweg."*

Panken: *"Het lijdt nauwelijks twijfel of de pastoors Jacobus en Arnoldus Goossens zijn in dit hun ouderlijk huis geboren. Door Goossens, teut in Duitschland, is het onder toezicht zijner vrouw behalve de stal en schuur geheel nieuw opgebouwd in 17.."*

Dat laatste zou 1722 kunnen zijn, zoals in de oostgevel aangegeven wordt.

Waarmee waarschijnlijk wordt dat in 1722 de teut Goossens het Teutenhuis aan de oude kerkweg bouwde ter vervanging van zijn bestaande woning.

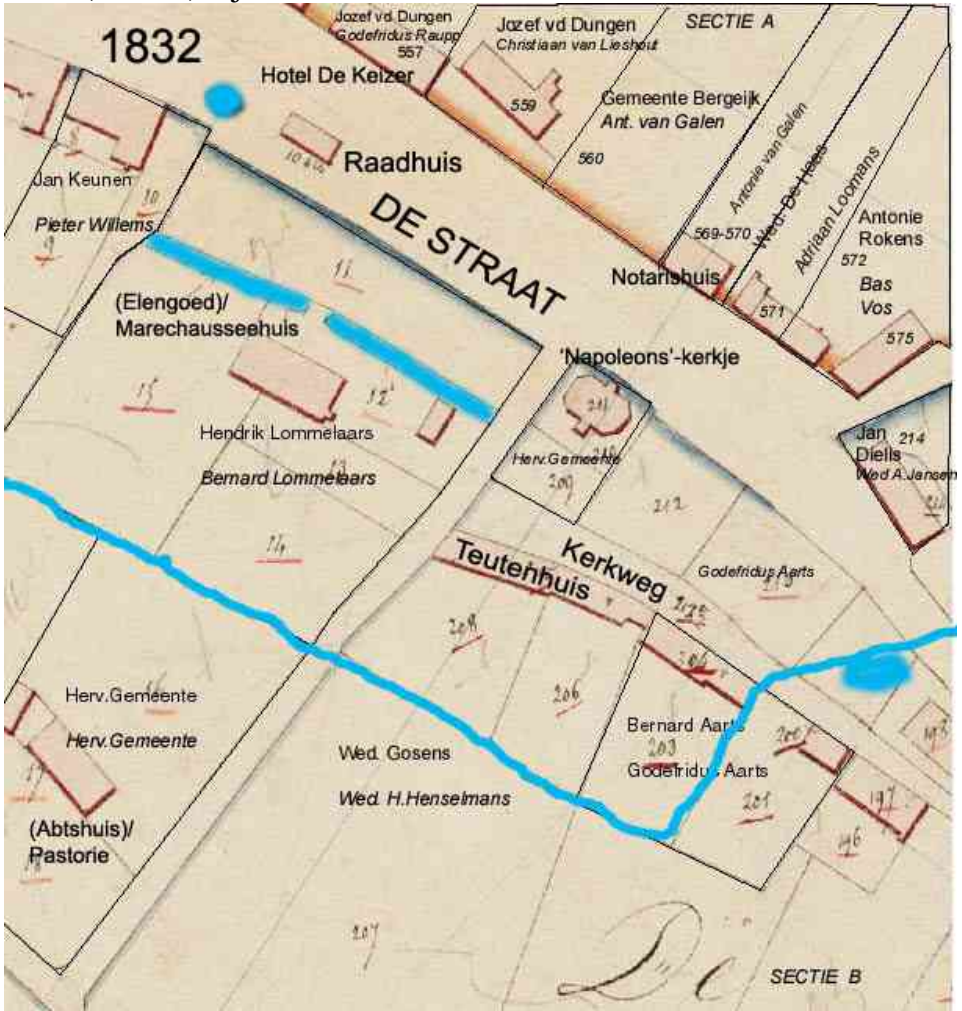
In 1791 wordt nog een wed. Goossens vermeld als eigenaresse van de herberg met aangelag. In 1832 is dat wed. Henselmans geworden. De Henselmans' hebben in de 19^e eeuw in het Teutenhuis gewoond en daar herberg 'De Ster' beheerd.

In juli 1839 werd daar een handboogschutterij opgericht, waar op een zondag in september 1839 het *"al schieten"* plaats vond. *"Waarbij veel genoegens heerschte"* aldus meester Panken. Of dat genoegens overal gedeeld werd is twijfelachtig, gezien het feit dat zeer snel nog 3 van dergelijke handboogschutterijen werden opgericht. Bij herberg vdVelden op 't Eind, bij herberg De Zwaan (later De Keizer) van kinderen Lommelaars en bij een huis dat dokter Raupp toebehoorde.

De volgende kaart schets de situatie 1832, met het Teutenhuis aan de kerkweg A naar het Eikereind en Westerhoven. Belangrijke gebou-

wen aan De Straat, de vroegere beestenmarkt, ooit Bergeijks centrum, zijn aangegeven. Ook de perceeleigenaren in resp. 1791 en 1832 (cursief) zijn vernoemd.

Herberg De Ster beleefde het einde in 1892 toen op 1 november de 88-jarige Margo Henselmans (“Go uit De Staar”) overleed. Hierna is het door de protestantse Maatschappij van Welstand gekocht, en werd het al snel de boerderij van Toon Verhagen.

In 1922 noteert die Mij de ``Boerderij + mastbos, zijnde 8,36ha + 2,47ha met een totale waarde van fl 7.514.``

De Verhagens hebben daar lang geboerd: Toon Verhagen, de zoon Jan Verhagen en de kleinzoon Toon Verhagen, die in de volksmond Toon van Karel Lamm heette. Zijn moeder hertrouwde na het overlijden van Jan Verhagen in 1916 in 1922 met Karel Lamm, die de zorg voor de boerderij overnam.

Van boerderij tot boerenwoning en in 2009 omgetoverd tot een Bezoekerscentrum Teutenhuis, waarin de heemkundekring Bergeijk een Teutenkamer heeft als hier getoond. Open 'in het winterseizoen' van 10:00 tot 13:30 van maandag t/m zaterdag.

Wim van Dooremolen

Doopjurkjes in de Hofkerk

Een tentoonstelling van de Heemkundekring in samenwerking met de Hofkerk

Al meer dan duizend jaar laten onze voorouders pasgeboren kinderen hier in de Bergeijkse Hofkerk dopen. Sinds de negentiende eeuw draagt de baby bij het doopsel vaak een witte doopjurk versierd met strikjes en veel kant. Soms is de doopjurk al heel lang in een familie en zijn alle nieuwe familieleden in deze jurk gedoopt. De vorm van de doopjurken loopt parallel aan de heersende mode. Vaak is de doopjurk gemaakt van de trouwjaпон van de moeder.

De mensen hier in Bergeijk hadden het meestal niet zo breed. Daarom zijn de meeste doopjurkjes, die u hier ziet, zelf gemaakt. En dat maakt ze bijzonder. Vroeger konden onze moeders heel goed zelf zo'n kunstwerkje maken.

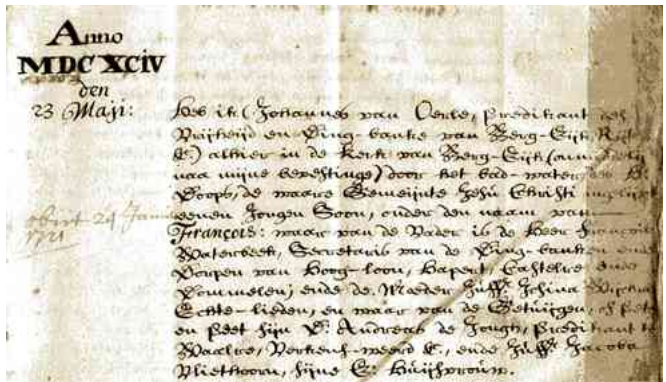

De ‘doop van Augustinus’ (Pasen 387) laat zien dat in het begin van het christelijk geloof de mensen als volwassene gedoopt werden. De dopeling ging soms zelfs hele-maal onder in het water. Daarna kreeg de dopeling een wit doop-kleed, als teken van herwonnen onschuld. Rechts houdt de monnik het doopkleed al klaar.

Zo rond het jaar 1000 komt het christendom in onze streken. De Hofkerk stamt uit deze periode en is daarmee de ‘moederkerk’ van de kerken van de omliggende dorpen. Oude doopvonten zijn de getuigen dat in deze kerken de kinderdoop gebruikelijk was.

De latere doopjurkjes zijn afgeleid van het vroegere doopkleed. Met de doop krijgt

het kind ook een naam. Tijdens de grote kerkhervormingen van de zestiende eeuw komt de verplichting dat de pastoor in een groot boek de namen van de dopelingen optekent. Het oudst bewaard gebleven doopboek van onze Hofkerk begint op 1 januari 1626. De Vrede van Munster van 1648 brengt voor de Hofkerk geen vrede, maar opnieuw tijden van oorlog. De Hofkerk wordt door de ‘gereformeerden’ in beslag genomen. De eerste protestantse doopboeken zijn door brand verloren gegaan. Dominee Johan van Oerle begint in 1694 met een nieuw doopboek.

De eerste doop van Johan van Oerle in 1694

Volkskunst

Moeder leerde de dochter breien, sokken stoppen en verstelwerk. Maar ook de techniek om te haken, borduren en het fijne naaiwerk werden van generatie op generatie doorgegeven. Met de komst van de zusters Ursulinen in 1880 kreeg Bergeijk 't Hof een meisjesschool. De zusters bevorderen zoveel mogelijk de handvaardigheid, teneinde de meisjes goed voor te bereiden voor het huishouden.

De doopjurkjes laten het resultaat zien. Met heel veel inzet, uithoudingsvermogen en kunstzinnige aanleg hebben de moeders hun uiterste best gedaan om er iets moois van te maken. De allermooiste exemplaren waren echte familie-erfstukken.

*De werkgroep: Jaap Bussing, Nellie van Gestel,
Jacques Mandigers en Toos Theuws.*

Over boter maken.

Boter kun je maken door melk zuur te laten worden. Na een paar dagen kon je dit dan karnen. Dit karnen gebeurde in een grote ton waarin de melk op en naar werd geklotst. Er werd handmatig gekarnd door met een stok in een melkbus te roeren of te stampen. Maar er werd ook gekarnd met honden die in een tredmolen liepen. Bij het karnen klonteren de vetdeeltjes

samen en scheiden zich af van de karnemelk. Uit het vet wordt boter bereid.

Het ontromen kon ook gedaan worden met een nieuwere methode door middel van handkracht en melkcentrifuge. Nadat de melk was gewogen en er een smaaktest van was gemaakt, werd de melk verhit tot iets boven de dertig graden. Daarna werd het gecentrifugeerd. De melk werd dan heel hard rondgedraaid. Aan de onderkant van deze centrifuge kwam de room en uit een aparte leiding kwam de overgebleven melk. Deze melk, ook

wel ondermelk of *zuiers* genoemd, werd gebruikt om kalveren de voeren. De overgebleven room werd gekarnd tot boter. Het karnen gebeurde, evenals het centrifugeren, met handkracht.

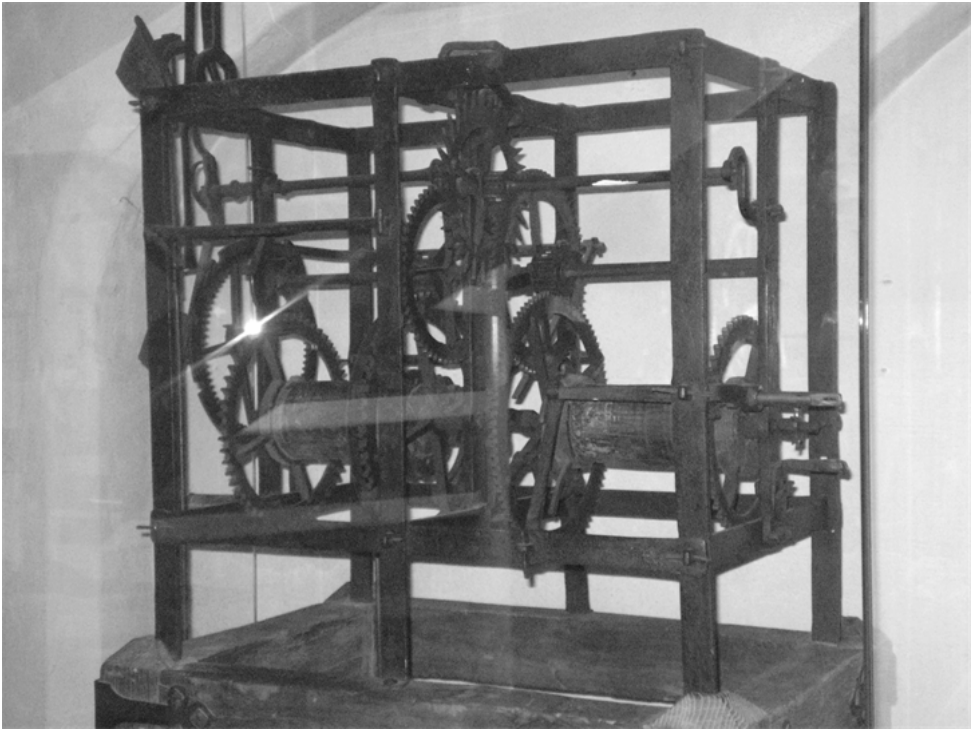
De eerste handkrachtboterfabriekjes, die al spoedig tot stand kwamen, waren heel eenvoudig. De inventaris bepaalde zich in hoofdzaak tot een bascule, een kookpot en een handcentrifuge, vaten voor het bewaren van de room, benevens een tuimelkarn

en een kneedbord. De boeren moesten zelf hun melk naar de fabriek brengen en namen de ondermelk weer mee terug. Zo ging dat.

Wil van Ham

Een oud Bergeijks uurwerk.

In de Technische Universiteit te Delft stond het hier getoonde uurwerk, waarvan men wist dat het van Bergeijk kwam.

Het stond daar in de weg en dat was gunstig voor de gemeente Bergeijk. Want nu keerde dit oude uurwerk terug naar het dorp.

En oud is het. Misschien nog uit de vroegere klokkentoren die in 1637 ont-reuimd werd omdat hij op instorten stond (wat uiteindelijk ook in 1650 ge-beurd is).

Het uurwerk staat nu in de Hofkerk St.Petrusbanden te Bergeijk.

Maar zijn historie...?? Hoe (wanneer en waarom) kwam het in Delft ?
Wie weet daar meer van ?

